

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ В ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Актуальність даної теми пов'язана з підвищенням ролі дизайнерської освіти в сучасному житті та зростаючими вимогами до рівня професійної майстерності викладача графічного дизайну в вищих навчальних закладах.

До кінця ХХ століття дизайн заповнив практично всі сфери життя і діяльності людини. Природно, що поширення дизайну з часом зумовило необхідність підготовки фахівців для передачі теоретичних знань і досвіду, тобто нової освітньої ланки – дизайн-освіти. В основу дизайн-освіти покладено систему викладання дизайнерських дисциплін (проектування, моделювання, формоутворення, графічний дизайн, комп'ютерна графіка тощо), набуття студентами знань по історії, теорії та методиці дизайну, формування дизайнерських умінь та навичок, дизайнерського підходу до оточуючої дійсності [10, с. 2-3]. Потреба в викладачах дизайнерських дисциплін постійно зростає. Викладачі дизайнерських дисциплін – це категорія працівників освіти, предметом діяльності яких є розвиток художньо-конструкторської культури підростаючого покоління засобами різних видів і жанрів мистецтва. Дизайн-освіта – це синтез техніки, науки й мистецтва, що вимагає від викладача багатoproфільності його власної освіти [11, с. 8]. Вища школа зараз потребує викладача нової формації, який володіє загальною, художньо-естетичною і професійною культурою, критичним і послідовним професійно-педагогічним мисленням, вільним від штамтів та стереотипів [8, с. 53].

Різноманітні аспекти професійної підготовки педагога розглядалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Так, проблемам індивідуалізації професійно-педагогічної та самостійної підготовки, саморозвитку в процесі формування професіоналізму і професійного становлення вчителя

присвячені дослідження Н. Ничкало, Н. Миропольської, О. Пехоти, О. Ростовського, Р. Хмелюк, Г. Шевченко; формування в студентів професійної спрямованості, розвиток різних аспектів професійної культури педагога вивчали В. Орлов, І. Кобиляцький, І. Синиця; розвиток педагогічної майстерності, професійних умінь – Ю. Азарова, С. Єлканов, І. Зязюн, В. Кан-Калік, В. Састенін. Останнім часом окремі аспекти педагогічної освіти розроблялися з позицій неперервності і самостійності професійного розвитку педагога: І. Зязюн, А. Алексюк, Н. Кузьміна, В. Луговий, В. Майборода. Інновації в викладацькій діяльності досліджували Л. Даниленко, О. Козлова, Я. Пономарьов, С. Сисоєва; питання готовності майбутнього педагога до рефлексії як особливого виду пізнання людиною самої себе і навколишньої дійсності – К. Абульханова-Славська, Т. Колишева, О. Кульчицька, В. Орлов, Н. Побірченко, І. Семенов, С. Степанов. Філософсько-історичні аспекти становлення дизайн-освіти висвітлено В. Волковою, В. Даниленком, Ю. Легеньким, Н. Певзнером, А. Пригорницькою, В. Сеньковським, А. Чебикіним; питання професійної освіти майбутніх дизайнерів – Ю. Божком, В. Прусаком, В. Савіним, М. Яковлєвим.

Незважаючи на наявність у сучасній педагогіці значної кількості наукових праць, присвячених проблемам професійної готовності майбутнього викладача, формування інтересу до професії, розвитку педагогічної майстерності педагога, питання професійного становлення викладача графічного дизайну вищого навчального закладу залишилося поза увагою дослідників. А результати проведених спостережень і аналіз нормативних документів свідчать, що в дизайнерсько-педагогічній освіті цілісність і неперервність професійного розвитку викладача графічного дизайну порушуються протиріччями між професійною (дизайнерською), психолого-педагогічною і мистецькою підготовкою викладача та практичною діяльністю. Багато проблем сучасної художньо-педагогічної освіти полягає в тому, що частина студентів і викладачів орієнтуються не на професію викладача, а на предметну, мистецьку спеціалізацію. Ця суперечність часом

дискредитує систему профорієнтації на початковій фазі навчально-виховного процесу, а також негативно впливає на вирішення проблеми професійного становлення майбутнього викладача графічного дизайну на заключних етапах професійної підготовки. В результаті на перших етапах педагогічної діяльності перед викладачем актуальною постає проблема професійного становлення.

Мета даної статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні поетапності процесу професійного становлення викладача графічного дизайну в вищих навчальних закладах.

Професійне становлення – це становлення тієї частини культури особистості, яка забезпечує духовне зростання, самореалізацію і самоствердження людини. Синонімами поняттю «становлення» вважаються терміни «розвиток» або «формування» [4, с. 223]. Гносеологічне значення поняття «професійного становлення» полягає в тому, що воно дає можливість повніше розкрити механізм утворення нових якостей особистості, зокрема професійних, у генетичному зв'язку з попередніми особистісними станами: студента, вчителя початківця, фахівця, як рух між минулим і майбутнім, ідеальним і реальним, буттям і небуттям [8, с. 134].

Професійне становлення викладача графічного дизайну відбувається в процесі педагогічної діяльності. В педагогічній практиці розрізняють два взаємопов'язаних процеси: оволодіння професією (навчання), як набуття знань, умінь і навичок, та професійне становлення, яке передбачає рефлексію цих знань, умінь і навичок, а також рефлексію життєвого і професійного досвіду на рівні самопізнання і самовдосконалення, професійної адаптації, ідентифікації, дизайнерсько-педагогічної творчості [7, с. 486]. На відміну від професійного навчання, яке здійснюється за типовими програмами та єдиними навчальними планами, професійне становлення – це процес виключно індивідуалізований і вимагає створення певних умов, відповідних методик, особистісно орієнтованих педагогічних технологій.

Професійне становлення – процес такого рівня суб'єктності, коли

наслідування зразкам відходить на другий план. Значущим його результатом, серед інших складників, є усвідомлення власного професійного почерку, стилю, типу і способів професійної поведінки і діяльності [4, с. 247]. Викладач остаточно формується тоді, коли рішення приймає самостійно.

Поняття «професіоналізм» означає набути в ході навчальної і практичної діяльності здатність до компетентного виконання оплачуваних функціональних обов'язків; рівень майстерності спеціаліста і професійний розвиток особистості фахівця [4, с. 247]. «Головне в розвитку професіоналізму, – наголошує В. Ф Орлов, – не в обсязі засвоєваної інформації, а в умінні творчо користуватися нею, знаходити її, засвоювати і використовувати для практичної діяльності» [8, с. 146].

Крім теоретичних знань, професіоналізм викладача графічного дизайну охоплює комплекс практичних умінь і навичок. У тому числі, навички реалізації в практичній діяльності положень психології, дидактики, теорії виховання і методики викладання відповідної дисципліни, а також навички соціальної поведінки в колективі, спілкування зі студентами, організаційні якості, навички самоосвіти та самовдосконалення. Поряд із професійним становленням питання про особистісний розвиток набуває особливого значення через те, що сама особистість викладача розглядається як найголовніша в ряді професійних засобів [1, с. 152]. Зміст мистецько-дизайнерських дисциплін реалізується в ВНЗ лише через особистість викладача, його художньо-естетичну і професійну культуру. У зв'язку з цим необхідним є визначення етапів становлення педагога при одночасному сприянні успішності цього становлення.

Вирішення такого завдання стає можливим завдяки спільній злагодженій роботі викладача і адміністрації ВНЗ. Спеціально організована науково-методична та наставницька робота з надання допомоги молодому педагогу в його професійному становленні сприятиме істотному поліпшенню адаптаційного періоду в педагогічній діяльності [6, с. 179]. Прихід молодого викладача у ВНЗ – професійний іспит як для нього самого, так і для

керівництва. Особистісні властивості можуть включати набір зовнішніх професійних знань та уявлень, але його знання абстрактні, віддалені від практики. Особистісна та професійна незрілість – загальна особливість педагогів, які перебувають на цьому етапі становлення. Педагог-початківець при самостійній роботі виявляє, який величезний обсяг завдань йому треба буде виконати в найкоротший термін: зайняти статусне становище в колективі, налагодити стосунки зі студентами, колегами, адміністрацією, скласти програми дисциплін, плани тощо. В починаючого самостійну педагогічну діяльність фахівця виражене бажання все виконувати правильно, відповідно до еталона і практично безвідносно до особистості студента. Допомога адміністрації ВНЗ полягає в діагностуванні професійної «підготовки» молодого викладача. Наявні знання переоцінюються відповідно до практики дизайнерсько-педагогічної роботи. Вивчаються межі й ресурси як професійної компетентності, так і особистісних можливостей (емоційної стійкості, терпимості). Активно проводиться вивчення й обговорення писаних і неписаних норм професійної діяльності. Організовується спостереження за роботою досвідченого викладача-професіонала, що дозволяє розрізняти та класифікувати те, що спостерігається, а також створювати індивідуальну систему (картотека, словник, банк) освоєння методичних прийомів [2, с. 34].

Результати опитування молодих педагогів підтверджують, що на цьому етапі важливою для них є рефлексивна діяльність. Професійна самоідентифікація, що ґрунтується на рефлексії, здатна виявити особистісний сенс дизайнерсько-педагогічної діяльності. В її основі лежить рефлексія, що охоплює мету, засоби і об'єкт професійної діяльності. Самопізнання актуалізує формування мотивів і розвиток інтересів, які по суті є усвідомленими потребами, а також передбачає процес цілеутворення внаслідок обрання ідеалу самовдосконалення у вигляді бажаних професійних якостей [7, с. 488]. У дослідженнях В. Бочелюка, Б. Вульфо́ва, В. Харіна та інших експериментально доведено, що освітній ефект, у тому числі й

професійної освіти, залежить від рівня самопізнання особистості. Тому перший етап професійного становлення викладача графічного дизайну повинен завершуватися не лише аналізом з боку адміністрації, але й рефлексією викладача в дизайнерсько-педагогічній діяльності. Представник адміністрації заповнює картку спостереження заняття і викладач після заняття заповнює таку ж картку. Предметні та комунікативні труднощі відразу обговорюються і на наступному занятті проводяться спроби нового прояву поведінки. З часом спостерігач «зовнішній» поступово стає спостерігачем внутрішнім. Бачення педагогом і спостерігачем заняття та ставлення до нього практично збігаються, так само як і заплановані дії на наступне заняття. В молодого викладача поліпшуються відносини зі студентами, від чого підвищується задоволеність працею, зміцнюється професійний статус у колективі. Професійні й особистісні досягнення викладача графічного дизайну, який успішно пройшов цей етап професійного становлення свідчать про прийняття групових норм діяльності (якісні програми та плани, правильне заповнення навчальної документації, зниження конфліктності у спілкуванні, освоєння організаційної культури закладу тощо). Відбувається усвідомлення та рефлексивне осмислення неконструктивних способів проведення занять. Здійснюються перші вдалі професійні проби. В результаті молодий викладач може зауважувати в себе й інших індивідуальні ускладнення та виступати ініціатором обговорення форм їх подолання.

Другий етап професійного становлення викладача графічного дизайну можна охарактеризувати, як початковий рівень професійної роботи. Слід урахувати типові професійні ілюзії цього періоду: перебільшена віра в силу свого знання (читання міні-лекцій менторським тоном у відповідних випадках) і страх, викликаний некомпетентністю в деяких питаннях; ілюзія всеосяжної любові до студентів та жертвності; ілюзія допомоги при переадресуванні запиту до іншого викладача чи фахівця; власної могутності над іншими; власної мудрості та непогрішимості; віра в магію вимовлених

слів [7, с. 488].

Це, в свою чергу, провокує появу стереотипів і «ярликів», що перешкоджає творчому підходу до самовиховання і самотворення. «Розширення» свідомості за таких умов дійсно дає простір для перенесення теоретичних знань у практичну діяльність [8, с. 148]. Настає момент, коли свідомість сповнюється об'єктивно-теоретичною (зовнішньою стосовно суб'єкта) інформацією, але дизайнерсько-педагогічна діяльність відбувається ще на інтуїтивному рівні. Це протиріччя між свідомістю і практикою штовхає викладача на пошук шляхів реалізації свого інтелектуального потенціалу.

Форми роботи з молодим педагогом на цьому етапі становлення включають докладний аналіз професійних спроб. Досить ефективним є покрокове програвання варіантів професійно доцільної поведінки. Обговорення реальних ситуацій професійної діяльності дозволяє педагогу знайти власні психологічні проблеми. Активно обговорюється проблема прийняття себе й інших. Формулюються аргументи на користь відкритості позиції. Підтримка професійного становлення молодих фахівців стає диференційованою: більшої уваги вимагає професійна поведінка тих педагогів, які мають найбільшу кількість передумов до раннього придбання синдрому «емоційного згоряння» [1, с. 153].

Професійні й особистісні досягнення цього періоду складаються у формуванні готовності до самостійної роботи. Показниками цього виступають зниження тривожності й підвищення інтересу до роботи. Відбувається поступове формування індивідуального банку освоєних і застосовуваних методичних прийомів, формулюється власне розуміння змісту призначення роботи. Стає більш зрозумілою роль викладача певної дисципліни та складової професійної позиції в умовах роботи ВНЗ.

Викладач переходить на третій етап – на професійно нормований рівень. Виявляється задоволеність приналежністю до професійної групи, готовність нести відповідальність за загальну педагогічну справу. При цьому викладач більше уваги починає приділяти іншим, приймає себе й інших, може

встановлювати та підтримувати відносини з різними людьми. При неприйнятті норм і триваючій прихильності до індивідуального самоствердження співробітник іде з роботи без жалю для обох сторін. У тих педагогів, які продовжують працювати, відбувається розподіл особистісного та професійного. Ініціатива професійного розвитку виходить від самого викладача. На заняттях у ВНЗ та за його межами відбувається рефлексивне усвідомлення викладачем своїх ресурсів, що допомагає проаналізувати складну педагогічну ситуацію й уберегтись від зайвої завзятості [9, с. 68]. Виявляється усвідомлення професійних обмежень (з ким умію та можу, а з ким не можу, не хочу працювати та чому).

З боку адміністрації розробляються та впроваджуються нові форми роботи, спрямовані на аналіз педагогічної діяльності. Професійні й особистісні досягнення фахівця, який знаходиться на цьому етапі становлення, свідчать про його професійну зрілість. З'являється здатність до виявлення в себе та колег ознак синдрому «емоційного вигорання». В цих випадках обговорюються можливі дії зі збереження психологічного здоров'я.

Четвертий етап – рівень гуманістичної роботи. На даному етапі відбувається продукування індивідуальних форм освітньої підтримки в взаємодії зі студентами. Студенти та колеги розглядаються як індивідуальні особистості, які є носіями прав, свободи та відповідальності за своє власне життя. Форми роботи з педагогами, які знаходяться на цьому рівні професійно-особистісного розвитку, спрямовані на активне ділове обговорення реальних випадків із практики, що дозволяє адекватно оцінювати дії іншого та підтримувати професійну форму. Активізується й діяльність із підтримки зв'язків із широким професійним співтовариством (участь у семінарах, конференціях, курсах підвищення кваліфікації тощо). Професійні й особистісні досягнення педагога цього рівня розвитку визначаються мовною формулою «стійка гуманістична професійна позиція» [5, с. 14]. У викладача сформоване диференційоване узагальнене уявлення про себе як особистості і як професіонала. Він чітко усвідомлює межі своєї

компетентності та відповідальності. Виявляє високу готовність до підвищення самоосвітнього рівня. В окремих випадках виявляється здатність сприяти професійному росту іншого педагога на основі представлення своїх ділових та особистісних ресурсів.

П'ятий етап – загальнолюдський рівень, рівень духовного служіння. На цьому етапі професійного становлення відбувається синтез у єдину категорію «людина-педагог» як особистості та як професіонала. Особистісна цілісність й автентичність виявляється у виразності якостей суб'єкта власного життя, своїм образом існування сприяючого розвитку особистості інших. Демонструється ставлення до власного життя як до роботи в плані рефлексивного прогнозування та проживання будь-якої конкретної ситуації зі збереженням точки зору універсальної загальнолюдської відносності [9, с. 69]. Цей рівень роботи характеризується поняттям «служіння». Форми роботи з подальшого професійного розвитку викладач вибирає для себе самостійно. Серед близьких йому за духом професіоналів формується цінність підтримки постійних зв'язків із зовнішнім середовищем. Включеність у продуктивну діяльність світового професійного співтовариства виявляється в системній самоосвітній роботі. Професійно-особистісні новоутворення цього періоду проявляються в утвердженні себе як особистісної цінності й унікальності. Творчість виступає як невід'ємна особистісна риса. Вона дає можливість підсилювати адаптивні можливості свої й інших людей за допомогою надання власних інтелектуальних, комунікативних і регуляторних ресурсів [1, с. 154].

Таким чином, професійне становлення викладача графічного дизайну ми розглядаємо як процес якісних змін, що знаменують поетапний перехід від формального теоретичного знання до практичних умінь і навичок, від формального мислення до творчого професійного мислення, основою якого є випереджаюче зростання рівня дизайнерсько-педагогічної культури особистості та вмотивована потреба у професійному самовдосконаленні. Кожний етап професійного становлення характеризується своєрідним

співвідношенням особистісних і професійних особливостей, що виявляються в процесі педагогічної діяльності, яка вимагає високої психологічної компетентності та соціальної відповідальності. На вищому етапі розвитку викладача дизайнерських дисциплін синтез його особистісних і професійних характеристик призводить до новоутворення – особистісної цілісності та людської унікальності. Показником сформованості професіоналізму педагога є його готовність до постійного відновлення засобів практичної роботи, в тому числі розвинені можливості створення нових форм і видів освітньої взаємодії зі студентами та колегами. Головним підсумком сприяння професійному росту викладача графічного дизайну буде нове ставлення до професії, що виявляється в реалізації загальнолюдських змістів служіння педагогічній ниві. В цілому, в ході процесу поетапного становлення особистості фахівця може відбуватись формування загальної концепції освітньої роботи вищого навчального закладу.

Література:

1. Бочелюк В. Й. Професійне становлення педагога / В. Й Бочелюк // Психологія: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 1999. – Вип. 4. – С. 151-155.
2. Вітковська О. І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: монографія / О. І Вітковська. – К.: Наук. світ, 2001. – 91 с.
3. Вульфів Б. З Педагогика рефлексии / Б. З Вульфів, В. Н. Харин. – М.: Магістр, 1999. – 12 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
5. Зязюн І. А. Педагогічний професіоналізм у контексті професійної свідомості / І. А. Зязюн // Педагог професійної школи: зб. наук. праць / МОН України; АПН України; ІПППО АПН України; КППК ім. Антона Макаренка. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 8-17.

6. Ничкало Н. Г. Адаптація професійна / Н. Г. Ничкало // Енциклопедія сучасної України. – К., 2001. – Т. I. – С. 179-180.

7. Орлов В. Ф. Професійне становлення учителя як предмет педагогічних досліджень / В. Ф. Орлов // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: зб. наук. пр. [За ред. І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало]. – К., 2003. – С. 484-491.

8. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін: монографія / В. Ф. Орлов. – К.: Наукова думка, 2003. – 262 с.

9. Орлов В. Ф. Рефлексія у професійному становленні вчителя / В. Ф. Орлов // Теоретичні питання освіти та виховання: зб. наук. праць. – № 9. – КДЛУ, 2000. – С. 67-70.

10. Про першочергові заходи щодо розвитку національної системи дизайну та ергономіки і впровадження їх досягнень у промисловому комплексі, об'єктах житлової, виробничої і соціально-культурної сфер. Постанова Кабінету Міністрів України №37 від 20 січня 1997 року.

11. Селівачов М. Р. Історико-культурний аспект дизайну / М. Р. Селівачов // Дизайн-освіта 2003: досвід, проблеми, перспективи: зб. мат. всеукраїнської науково-методичної конференції [за загал. ред. Даниленка В. Я.] – Харків: ХДАДМ, 2003. – 312 с.